

УДК 330.113.2

ЗАКОНИ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЗАКОНИ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА: ДІАЛЕКТИКА ЇХ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ У СУЧАСНІЙ ТЕОРЕТИЧНІЙ ДУМЦІ

Шебеко Ю.В.

Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

Досліджено сучасні тенденції у функціонуванні економічної системи та суспільства. Узагальнено їх вплив на основоположні закони розвитку суспільства та закони розвитку економіки. Досліджено вплив змін у економічній та соціальній системах на сучасну економічну теорію. Розглянуто розвиток та погляд сучасної економічної теорії на основоположні закономірності ринкової економіки та роль соціального в економічній сфері. Розглянуто невирішені проблеми та перспективи щодо дослідження економічної ефективності та соціальної справедливості як проявів діалектичної взаємозалежності основних законів ринку та суспільства.

Ключові слова: економічна ефективність, соціальна справедливість, закони ринкової економіки, закони розвитку суспільства, сучасна економічна теорія.

Постановка проблеми. Закон як категорія відображає найбільш суттєві риси, типові причинно-зумовлені зв'язки та взаємозалежності у функціонуванні та розвитку явищ і процесів. Закон – це завжди об'єктивні, сталі, зумовлені внутрішніми особливостями та протиріччями зв'язки та закономірності. Також закон характеризує об'єктивну сутність явищ і процесів, субстанціональну основу їх існування та функціонування.

Основна характеристика закону як категорії – це сталість, тобто припускається незмінність зав'язків протягом тривалого періоду часу. Проте, не можна не зауважити, що кожний наступний період розвитку суспільства та економіки характеризується певним унікальним та новим набором протиріч та проблем, які формують нові базові теоретико-методологічні підходи до їх дослідження. Крім того, основні закони функціонування та розвитку економічної та суспільної

систем з часом змінюють форми прояву, хоча за своєю суттю залишаються сталими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепції законів ринкової економіки та суспільства досліджували А. Сміт, Й. Бентам, К. Маркс, А. Маршалл, А. Пігу, Л. Ерхард, Ф. Перру, Дж. Ролз, Ф. Хайек, Дж.К. Гелбрейт, Р. Нозік та інші вчені. Важливість врахування соціальних факторів в ринковій теорії розподілу з'явилися у працях К. Бюхера, Т. Веблена, Г. Еспінг-Андерсен, П. Струве, Р. Тітмаса, М. Туган-Барановського, Г. Шмоллера, Й. Шумпетера. Сучасні теорії ґрунтуються на інституційному підході, основою якого є інститути, механізми та економічна поведінка суб'єктів, започатковані у працях Т. Веблена, Р. Коуза, О. Вільямсона, Д. Норта, Дж.К. Гелбрейта, Ф. Кастлза, Дж. Роулса, А. Сена та інших.

У пострадянському науковому просторі проблеми діалектики ринку та суспільства досліджують В. Базилевича, В. Геєць, А. Гриценко, Ю. Зайцев, А. Колот, І. Малий, М. Малкіна, Основні питання, що розглядаються – вплив доходів на соціально-економічний розвиток, проблеми нерівності та соціальної справедливості в розподілі доходів, визначення ролі і місця держави і громадських інститутів у здійсненні розподілу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В сучасних реаліях закони розвитку суспільства та закони ринкової економіки, а також протиріччя, що виникають між ними набувають абсолютно нових форм. Під впливом соціально-економічних змін в умовах становлення глобально-інформаційної економіки активізуються й дискусії стосовно спроможності сучасної економічної теорії пояснити, проаналізувати і запропонувати шляхи розвитку нового типу ринкової економіки та суспільства.

Метою статті є узагальнення основних напрямів сучасних економічних теорій на предмет дослідження діалектики взаємозв'язку ринкової економічної системи та суспільства за умов впливу новітніх реалій та тенденцій.

Викладення основного матеріалу дослідження. У функціонуванні сучасного суспільства та економічної системи можна виділити ряд новітніх тенденцій, які в своїй сукупності свідчать про перехід до нового типу суспільної, а з нею і економічної системи. До таких тенденцій можна віднести такі:

1. Глобалізацію, процес, завдяки якому національні економіки стають частиною глобального процесу виробництва. Призводить до встановлення нового геополітичного простору, який контролюється транснаціональним капіталом, а також перетворює розвинуті держави в держави-системи, що здатні контролювати великі території, які не відповідають лише адміністративним кордонам.

2. Фінансальзацію або гіпертрофоване домінування фінансового сектору в сучасній економічній системі.

3. Інформатизацію, яка характеризується швидкістю та динамічністю змін, що призводять до девальвації простору та ревальвації часу. За таких умов швидкість прийняття рішень стає чи не найголовнішим фактором конкурентоспроможності економічних агентів. Зростає відчуття неста-

чі часу, що призводить до постійного прискорення темпів життя та стає двигуном прогресу.

4. Інтелектуалізацію – перетворення інформації та знань на двигун інноваційного розвитку, а також підвищення ролі людини – носія знань – в цьому процесі.

5. Соціалізацію як наслідок вищезазначених процесів в сучасному суспільстві, що призводить до підпорядкування економічних процесів інтересам розвитку людини та суспільства в цілому [1, с. 5].

Отже, динамічні процеси та протиріччя, що притаманні новим формам економічної системи та суспільства, в якому вона функціонує, ще не знайшли свого повного відображення в теоретичних концепціях. Проте сучасна економічна теорія пропонує нові погляди на основоположні суспільно-економічні протиріччя та закони.

Нова парадигма економічного розвитку – це складова теорії прогресуючої дематеріалізації економічного простору. Йдеться не про механічне заперечення (за чийсь проектом) економіки в її канонічному, тобто виключно матеріальному контексті. Суть проблеми полягає в іншому: відповідна економіка переросла себе; вона досягла (у своїй потенції) такого рівня досконалості, коли втрачається сенс її подальшого розвитку на існуючій основі. Це позначається на трансформаційних процесах: економіка перестає розуміти саму себе – деформуються її інформаційна та рефлексивна функції, принципи рівноваги, раціональні начала. Як результат, зростає значимість суб'єктивних основ економіки, прогресує гуманізація економічного простору, врешті решт, формується новий тип економічної реальності – антропосоціоцентристська економіка, у якій соціальний та економічний простори не просто зумовлюють один одного, а являють собою неподільну системуутворюючу цілісність. Новий генотип економічного розвитку пов'язується із становленням саме такої парадигми економіки, економіки, що розміщується «по той бік власне матеріального виробництва» (К. Маркс). Економічна теорія зіткнулася з системою неаргументованістю, насамперед, цих, фундаментальних за своїм методологічним навантаженням, процесів [7].

Професор Гальчинський, обґрунтовуючи методологічні основи формування нової парадигми економічної теорії розвитку вказує, що з проблемою утвердження антропосоціоцентристської економіки пов'язаний ряд питань, які стосуються ноестичних процесів, прогресуючого розширення сфери розуму, свідомого. Ці процеси свого часу були всебічно обґрунтовані А. Бергсоном, В. Вернадським і П. Тейяром де Шарденом і нині привертають увагу наукового загалу. Йдеться про фактичний ренесанс теорії ноогенези, про оцінки нашої епохи як такої, де ноестичні перетворення набувають критичних параметрів, стають реально відчутними, такими, що переходять із сфери суто академічних оцінок у практичну площину. Нині для кожного неупередженого аналітика очевидно є зростаюча актуальність відповідних узагальнень: досягнувши свого мислячого стану, життя, суспільство в цілому, в тому числі й економіка, не можуть реалізовуватися структурно, не піднімаючися на вищі щаблі свідомого. Мається на увазі принципова закономірність, згідно з

якою розвиток отожднюється з системним поглибленням свідомого, зводиться дефакто до цього процесу. Поглиблення свідомого стає критерієм розвитку, слугує його мірою [7].

Це стає важливим викликом для сучасної економічної теорії, розвиток та напрямок якої стає відзеркаленням вищезазначених тенденцій у взаємозв'язку та взаємозалежності економічної та соціальної систем.

В сучасних наукових теоріях можна виділити 3 основні напрями: неокласичний як мейнстрим сучасних досліджень, неортодоксальний напрям, основою якого є посткейнсіанство та інституціоналізм, а також соціально-економічний напрям, що сформувався на перетині економіки та соціології та є наслідком тенденції до соціалізації економіки.

Неокласичний напрям досі залишається домінуючим в економіці та суспільних науках, адже його основні засади є основоположними для сучасної економічної системи. Неокласичні теорії в основі своїй мають принципи оптимізації, рівноваги та розглядають раціонального індивіда. До нього, крім неокласики, можна віднести також неокласичний синтез, нове кейнсіанство, германський неолібералізм, економічний ультралібералізм неоавстрійської школи, неоінституціоналізм тощо [2, с. 42].

Неокласика базується на таких положеннях, які виключають проблему нееквівалентності в розподілі доходів:

1) про існування кількох факторів виробництва, які однаково (хоча не в однаковій мірі) беруть участь у створенні нової (доданої) вартості (цінності) товару (блага). Цими факторами є праця, капітал, земля, підприємницька здатність, інформація (знання);

2) про залишкове походження прибутку як винагороди фактора «підприємницький хист». При цьому питання про джерела прибутку як такого залишається відкритим: якою мірою він є результатом привласнення економічних рент від використання всіх інших факторів, винагородою підприємництва як особливого виду праці, що не врахований у функції Кобба-Дугласа, платою за ризик, результатом сприятливої кон'юнктури або штучно створених бар'єрів у галузі.

3) про первинність сфери обміну. Перш за все, у сфері обміну формується система рівноважних цін, яка в умовах досконалої конкуренції, при відсутності ринкових недосконалостей забезпечує вбудовану ефективність по Парето. І навіть в умовах монополії виникає система відносних цін, які забезпечують стійку або нестійку рівновагу;

4) отожднення рівноваги, еквівалентності і справедливості. Неокласики розглядають рівноважні моделі, які представляють собою певний сталий стан, що задовольнить всіх учасників угоди (обміну). З цього виходить положення про те, що рівноважний стан забезпечує не тільки еквівалентність, а й ринкову справедливість – в лібертаріанському сенсі [3, с. 28-29].

Представники неокласичної школи економічної думки не змогли подолати відповідної обмеженості теоретичних поглядів своїх попередників. У теорії загальної економічної рівноваги Л. Вальраса представлено «замкнутий кругообіг», у якому функцію цілеспрямовуючого розвитку перебирають на себе зовнішні фактори.

Отже, сучасна неокласична теорія базується на законах ринку та ринковому розподілі. Проте, неокласична парадигма привела глобалізовану капіталістичну економіку до фінансово-економічної кризи, тому все частіше піддається жорсткій критиці. При цьому головним опонентом найчастіше визнають інституціональне спрямування, яке дотримується пропонованої парадигмальної ідеї: вибір належить інституціональним засадам, які спрямовують економічні чинники на загальний добробут та мінімізують проблеми, пов'язані з нерівністю.

Представники неортодоксальних сучасних економічних теорій відрізняються саме непогодженням з основними постулатами неокласичної течії. В протиположному до нееквівалентного розподілу, вони намагаються врахувати ці недоліки, розширивши коло своїх досліджень, враховуючи особливості конкретних економічних систем. На протиположному до неокласичної, в ортодоксальних економічних теоріях посилюється зв'язок з суспільними науками та їх вплив на економічну складову дослідження загалом. Набувають особливого значення невизначеність економічного середовища та нерациональність поведінки індивідів.

Неортодоксальна економічна теорія традиційно охоплює неортодоксальне кейнсіанство (посткейнсіанство), традиційний і сучасний інституціоналізм класичного напрямку, французький інституціоналізм (економіка угод і теорія регуляції), еволюційну економіку, поведінкову економіку, неортодоксальну теорію добробуту, соціальну економіку, політичну економію, неомарксизм, ліворадикальну критику капіталізму, західноєвропейську соціал-демократичну думку [4, с. 162-163].

Інституціональна теорія сферу дослідження виносить за рамки суто економіки, вивчаючи також соціальні та етичні інститути. В контексті порівняння з неокласичним напрямом, ця різниця є принциповою, адже тут рівновага не залежить суто від економічних факторів.

Представник інституціоналізму Дж. Ролз до базових інститутів та постулатів в своїй теорії відносить: 1) «справедливу конституцію», що може забезпечити «свободи рівного громадянства», «справедливу цінність політичної свободи»; 2) інститут вибору правителя, який підкріплюється «чесною рівністю можливостей»; 3) інститути підтримання «рівних шансів на освіту і культуру для людей з подібними даруваннями і мотивацією за допомогою субсидування приватних шкіл, або створення системи суспільних шкіл»; 4) усунення «монопольних обмежень і бар'єрів»; 5) гарантування урядом соціального мінімуму «за допомогою таких засобів, як диференційовані доплати до доходу (так званий негативний прибутковий податок)» [5].

Отже, представники інституціоналізму різко критикували маржиналізм, неокласичну теорію ринкової рівноваги з її методологічним принципом граничної корисності та продуктивності (вважали їх формалізованими абстракціями), доводили обмеженість ринку та ринкової рівноваги як універсального механізму розподілу обмежених ресурсів і самого капіталізму. Вони стверджували, що класичне суспільство вільної конкуренції XIX ст. перестало відповідати реаліям

сучасності, а ринок перетворився лише на один з економічних інститутів.

Критикуючи положення неокласичної школи, стверджуючи неспроможність ринкової системи забезпечити стабільне економічне зростання і розв'язати соціальні проблеми, посткейнсіанці (А. Лейонхувуд, Дж. Робінсон, Л. Пазинетті) намагаються розробити таку теорію виробництва і розподілу продуктів, у якій темпи економічного зростання, норма нагромадження капіталу залежать від розподілу національного доходу між працею і капіталом. Глибинною причиною відсутності принципу еквівалентності можна вважати неоднорідність факторів виробництва, що унеможливило порівняння принесеного ними доходу [6]. Посткейнсіанці (на відміну від традиційного кейнсіанства) головною причиною недостатнього попиту вважають нерівномірність і несправедливість розподілу національного доходу. Дж. Робінсон, зокрема, зробила спробу зв'язати теорію Кейнса з марксизмом і включити в неї соціально-економічні фактори, у тому числі й розподіл національного доходу. На її думку, збалансоване зростання можливе за умови, що частка заробітної плати у національному доході є достатньо високою і відповідним чином балансується з прибутком.

Неомарксизм відмовляється від принципу першості виробничих відносин у межах здорового суспільства, хоча і визнає, що елементи її існують у суспільствах сучасних, точніше, постіндустріальних, проте вони тут скоріше символічні. Якщо в К. Маркса питання формування цінностей залишалось відкритим, адже першо-

чергово потрібно позбутися економічної нерівності, щоб вільно вступати у дискурс про природу духовних основ, то розглядають необхідність переходу вже не від однієї економічної формації до іншої, а скоріше від однієї ціннісної системи до іншої, якщо їй не протилежною, то принаймні значно відмінною.

Висновки з даного дослідження і перспективи. У сучасній економічній теорії не склалося єдиного системного підходу до визначення економічної та соціальної ефективності функціонування сучасної економічної системи. Головні аспекти, які актуалізуються в економічній теорії стосуються можливостей поєднання у сучасній економічній системі цілей і засобів забезпечення економічної ефективності та соціальної справедливості, а отже поєднання принципів ринкової економіки з принципами соціальної справедливості, врахування діалектичного взаємозв'язку суспільного розвитку з розвитком економічним.

Особливості сучасної економічної системи та основні тенденції її розвитку впливають і на вектор розвитку сучасних економічних теорій. Наголос у сучасних дослідженнях зміщується на дослідження соціальних ефектів на економічну рівновагу. Основним питанням в цій системі стає гармонізація соціальних інтересів з розвитком економіки, збільшення ролі індивіда в суспільстві. Це відбувається через зростання ролі знань і інформації в постіндустріальному суспільстві, процеси інформатизації. Це, в свою чергу, є однією з причин процесу соціалізації в економіці, що починає займати визначне місце в сучасних дослідженнях.

Список літератури:

1. Базилевич В.Д. Сучасна економічна теорія: у пошуках нової парадигми / В.Д. Базилевич // Вісник КНУ ім. Т.Г. Шевченка. Серія: Економіка – 2013. – № 146. – С. 5–7.
2. Худоко́рмов А. Современная экономическая теория Запада (обзор основных тенденций) [Электронный ресурс] / А. Худоко́рмов // Вопросы экономики. – 2008. – № 6. – Режим доступа: <http://institutiones.com/theories/1044-sovremennaya-ekonomicheskaya-toriya-zapada.html>
3. Малкина М.Ю. Три основных подхода к проблеме эквивалентности распределения доходов / М.Ю. Малкина // Современная институциональная теория. – 2013. – Т. 5. – № 1 – С. 21-41 [с. 28-29].
4. Родіонова Л. Напрями розвитку економічної теорії на початку ХХІ ст. / Л. Родіонова // Вісник ТНЕУ. – 2014. – № 2. – С. 159-170 [с. 162-163].
5. Ролз Дж. (1995). Теория справедливости / Научн. ред. издания проф. В.В. Целищев; пер. с англ. Новосибирск: Изд-во Новосибирского университета [с. 245-246].
6. Малкина М.Ю. От теории равновесия – к новой теории эксплуатации / М.Ю. Малкина // Terra economicus. – 2011. – Т. 9. – № 4. – С. 15-22.
7. Гальчинський А. Економічний розвиток методологія оновленої парадигми / А. Гальчинський // Економіка України. – 2012. – № 5. – С. 4-17.

Шебеко Ю.В.

Киевский национальный экономический университет
имени Вадима Гетьмана

ЗАКОНЫ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ И ЗАКОНЫ РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА: ДИАЛЕКТИКА ИЗ ВЗАИМОСВЯЗИ И РЕАЛИЗАЦИИ В СОВРЕМЕННОЙ ТЕОРЕТИЧЕСКОЙ МЫСЛИ

Аннотация

Исследованы современные тенденции в функционировании экономической системы и общества. Обобщено их влияние на основополагающие законы развития общества и законы развития экономики. Исследовано влияние изменений в экономической и социальной системах на современную экономическую теорию. Рассмотрено развитие и взгляд современной экономической теории на основополагающие закономерности рыночной экономики и роль социального в экономической сфере. Рассмотрены нерешенные проблемы и перспективы по исследованию экономической эффективности и социальной справедливости как проявлений диалектической взаимозависимости основных законов рынка и общества.

Ключевые слова: экономическая эффективность, социальная справедливость, законы рыночной экономики, законы развития общества, современная экономическая теория.

Shebeko Yu.V.

Kyiv Vadim Getman National Economic University

THE LAWS OF THE MARKET ECONOMY AND LAWS OF SOCIAL DEVELOPMENT: DIALECTICS OF RELATIONSHIP AND IMPLEMENTATION IN MODERN THEORETICAL THOUGHT

Summary

The current trends in the economic system and society were studied. Their impact on fundamental laws of society and the laws of economics was generalized. The effect of changes in the economic and social system in modern economic theory was studied. Development and opinion of modern economic theory of the basic laws of the market economy and social role in the economic sphere was considered. Unresolved issues and perspectives on the study of economic efficiency and social justice as manifestations of dialectical interdependence of the basic laws of the market and society were considered.

Keywords: economic efficiency, social equity, market economy laws, the laws of society, modern economic theory.